

5. De hunkering naar goede kunst

Bij Aflevering 5 - Zelfontwikkeling

DAG:	DONDERDAG 13 MAART 2015
REISTIJDEN:	13.30 UUR - 15.30 UUR
LOCATIE:	BUITENTERRAS BONNEFANTENMUSEUM, MAASTRICHT
BOEKBESPREKING:	HOOFDSTUK 4 - DE ONTPLOOIING VAN HET ZELF (PAGINA'S 139-158)
OVER:	WORD JIJ WIE JE WILT ZIJN?

"Je hebt een idee over wat je wilt zijn, hoe je jezelf wilt vormen en wat je daarin te doen hebt, en zodra je daar mee aan de slag gaat ben je al weer veranderd en moet je dat idee al weer aanpassen. Het bereiken van een vastgesteld doel, wat je kunt meten en waarbij je kunt zeggen: 'nu ben ik klaar', is in de levenskunst dus niet aan de orde."

Deze uitspraak in aflevering 5 tekent het vluchtige van de levenskunst, het tijdelijke van onze persoonlijkheid, het ijle van het goede leven. Het is allemaal nauwelijks te vatten, wat betekent: niet te snappen en niet beet te pakken. Daar zitten we in zekere zin al vanaf de start van de radiovertelling mee in onze maag, maar gek genoeg lijken we de angel daarvan langzamerhand kwijt te raken. Hebben we die, hijgend op de Gulperberg en in het gesprek over vrijheid, achter ons gelaten? Het is alsof in dit gesprek hoorbaar is dat we ons verzet staken - tegen wat eigenlijk? - en daardoor meer oor hebben voor de thema's van het goede leven.

De omstandigheden werken ook mee. De zon doet ons goed. Het bier smaakt fris. De tinteling van het stromende Maaswater doet mee. En de nabijheid van een prachtige cultuurtempel is bijna voelbaar: ons gesprek voor deze aflevering vindt plaats pal naast het Bonnefantenmuseum in Maastricht. Het is een mal èn prachtig gebouw, omringd door een on-Nederlandse kwaliteitswijk, Ceramique. Het oude keramiekgebied is heringericht met kantoren, winkels en appartementen die onder krachtige architectuurregie zijn ontwikkeld. Aan de overkant van de Maas ligt het oude centrum, waar de torens van Onze Lieve Vrouw Basiliiek de blauwe lucht vrolijk lek prikken. Het kan slechter, stellen we vast.

Kunst met een grote K

Op het buitenterras van het Bonnefantenmuseum dringt de vergelijking tussen leven en kunst zich als vanzelf aan ons op. Over die vergelijking zeg ik op enig moment tegen Gerard: "Bij kunstenaars zie je in hun oeuvre hun ontwikkeling, maar als het om de levenskunst gaat moet je als het ware je leven als je eigen oeuvre beschouwen, en dan is het vraag of je op weg bent in de richting die jij goed vindt, of het de ontwikkeling is die jij jezelf graag ziet doormaken."

Gerard associeert een deel van ons gesprek met *De Nachtwacht* en Rembrandt, zo blijkt, maar ik sluit niet uit dat hij in stilte ook de parallellen ziet met de ontwikkeling die Van Gogh heeft doorgemaakt. Want tijdens onze reis heeft Gerard me enthousiast verteld dat hij betrokken is bij een filmproductie over Van Gogh. Hij is daardoor gegrepen door leven en werk van deze Nederlandse schilder. Toen we ruim een jaar geleden samen in Parijs waren en in Musee d'Orsay veel werk van Van Gogh zagen, kon Gerard er nog maar matig door worden geboeid: wat was er nou eigenlijk zo bijzonder aan? Dat ligt nu blijkbaar anders.

Soms is het net of je bepaalde kunst, waar je al langer mee bekend bent, op een bepaalde dag onverwachts met hele andere ogen bekijkt. Dan is er misschien iets bijzonders gebeurd, in je leven. Of je weet meer, bijvoorbeeld nadat je een documentaire zag over de kunstenaar of over de bedoelingen van zijn werk. Gerard verdiept zich vanwege een opdracht in leven en werk van Van Gogh en begint diens kunst met andere ogen te bekijken.

Dit kan je ook met je eigen leven overkomen. Natuurlijk ben je bekend met de gebeurtenissen in je leven, misschien ben je er zelfs zó vertrouwd mee geworden dat de evenementen uit je eigen bestaan je nog maar matig kunnen boeien. Maar het kan er allemaal op een onbewaakt ogenblik toch nieuw, fris, beter, mooier, interessanter uitzien. Bijvoorbeeld dankzij een bijzondere ervaring of dankzij een boek dat grote impact had. Of

de achterkant van een vertelling

dankzij een goed gesprek of een nieuw idee dat er zomaar is, in je hoofd, over hoe de dingen in jouw leven zijn gelopen en wat ze te betekenen hebben. Nadenken over de dragende ideeën onder mijn leven, waarover ik in de introductie van dit achterkantverhaal heb geschreven, is een manier waarop ik bepaalde gebeurtenissen op een nieuwe manier kan zien en waarderen. Misschien werkt dit ook zo bij jou.

Onbereikbaar ideaal

Toen Ria en ik enkele maanden geleden in het Van Goghmuseum waren, net na de heropening, waren ook wij opnieuw onder de indruk van wat Van Gogh heeft gepresteerd. Zijn aardappeleters, de zonnebloemen, de zaaier: met de meeste beelden uit zijn oeuvre zijn we allemaal wel bekend geraakt. Maar nu Ria en ik via een zelfportrettengalerij, waar ook zijn schilderspalet staat geëtaleerd, al dat werk opnieuw voor onze ogen voorbij zien trekken, is het net alsof de diepte van zijn kunst meer tot onze verbeelding spreekt. Zeker het werk uit zijn laatste jaren maakt indruk. Elke dag maakt hij een nieuw doek en allemaal van hoge kwaliteit. Hij heeft tussendoor nog tijd om zijn broer Theo prachtige brieven te schrijven. In de maand mei van het jaar 1888 licht hij toe waarom hij doet wat hij doet, waarvoor hij leeft: hij formuleert een visie op zijn leven en werk en hoe hij zijn eigen ontwikkeling in het bredere perspectief van de ontwikkeling van de kunst betekenis geeft. Zou ik zo over mijn eigen werk kunnen schrijven?

Waarde Theo,

Wat is en wat blijft en wat bij vlagen steeds terugkomt, middenin het kunstenaarsleven, is de hunkering naar het ware leven, ideaal en onbereikbaar. Soms ontbreekt de wil om je weer volledig op de kunst te storten en daarvoor weer nieuwe kracht op te doen. Je weet dat je een koetspaard bent en je weet dat je weer voor dezelfde koets wordt gespannen. Daar heb je dan geen zin in en je zou liever in een wei willen staan, in een zon, een rivier, gezellig met andere paarden die ook vrij willen zijn. Maar als wij geloven in de nieuwe kunst, de kunst van de toekomst, dan zou ons voorgevoel ons niet bedriegen. Om een schakel te zijn in de keten van kunstenaars betalen we een zware tol, in de vorm van gezondheid, jeugdigheid, vrijheid, waar we helemaal niet van genieten, niet meer dan een koetspaard dat een rytuig voorttrekt met de mensen die gaan genieten, zij wel, van het voorjaar. In de toekomst komt er een kunst en die zal zo mooi en zo jong zijn dat wij er, als wij er nu onze jeugd aan opofferen, alleen maar op vooruit kunnen gaan. Misschien is het te dwaas om dit allemaal op te schrijven, maar zo voel ik het. Ik heb het gevoel dat jij net als ik eronder lijdt om te zien hoe onze jeugd in rook opgaat. Maar als die herleeft en verschijnt in wat we maken, dan is er niets verloren. En het vermogen om te werken is ook een soort jeugdigheid. Zorg er dus serieus voor dat je beter wordt, want we zullen onze gezondheid nodig hebben.

Je Vincent

Een bijzonder achterkantverhaal

We zijn eigenlijk net een paar dagen te vroeg in het Van Goghmuseum, want de bovenste, derde verdieping is nog niet voor publiek opengesteld. Daarom zijn we onlangs nog een keer naar binnengelopen en na een nieuw rondje langs de zelfportretten op de begane grond, rechtstreeks naar de bovenste verdieping gegaan. Dat was de moeite waard. Wat een vitaliteit zit er in zijn werk.

Op een beeldscherm wordt de achterkant getoond van één van zijn doeken. Mijn oog valt er op, omdat ik inmiddels werk aan dit achterkantverhaal bij de radiovertelling. Daardoor kijk ik de laatste tijd anders, lees ik met andere ogen de krant, luister ik met andere oren naar de collega's die ik leer kennen in mijn nieuwe functie. Uit het achterkantverhaal van één van zijn doeken blijkt dat Van Gogh na aankomst in Auvers (Frankrijk) geen dag kan wachten en met verf en kwast meteen aan de slag moet. Wat hij ziet is niet eens zo uniek: hij heeft het huis dat hij schildert al meerdere keren op doek gezet. Kijkt hij met *nieuwe* ogen naar een bekend tafereel? Hoe dan ook: hij móet schilderen. Maar hij heeft geen schilderslinnen meer en ook niet de mogelijkheid nieuw doek te kopen. Daarom realiseert hij één van zijn meesterwerken op, jawel, een schone theedoek.

de achterkant van een vertelling

Wat deze anekdote me zegt, zou ik als een les kunnen opschrijven: wie knel zit wordt creatief indien het ideaal blijft trekken. Van Gogh is daarvan het grote voorbeeld. *Wat is en wat blijft en wat bij vlagen steeds terugkomt, middenin het kunstenaarsleven, is de hunkering naar het ware leven, ideaal en onbereikbaar.*

Zo vertelt de achterkant van het schilderij minstens zo'n markant verhaal als de afbeelding aan de voorkant. De vraag komt vanzelf: waarom zou ons leven niet de grondstof voor levenskunst kunnen zijn, als een theedoek de basis kan vormen van een waar meesterwerk?

Martin Visser

Op het museumterras in Maastricht zitten naast Gerard en mij twee mannen geanimeerd te spreken. Ze hebben een boek bij zich van Martin Visser. Tijdens de opname noem ik hem kunstenaar, hoewel hij als ontwerper te boek staat. Maar deze kwalificatie past hem, omdat hij in zijn werk zich als een vrije geest beweegt. Visser ontwierp onder meer een prachtige strakke zitbank, door kenners 'De Martin Visser' genoemd. Het is een echte 'designklassieker' geworden, behorend tot ons nationaal culturele erfgoed.

In de jaren negentig was deze bank mijn eerste kennismaking met zijn werk. Ik werkte toen temidden van 2D- en 3D-ontwerpers. Die werkomgeving heeft mijn blik op ontwerp en kunst sterk beïnvloed. In zo'n omgeving ontwikkel je een extra zintuig voor mooie dingen, goed design, krachtige kunst. Hoezeer Martin Visser ook tot het kunstenaarsgilde gerekend kan worden, misschien had ik hem in de radiovertelling wel meer recht gedaan door hem kunstverzamelaar te noemen. Want als verzamelaar was hij één van de meest invloedrijke in ons land. Hij verzamelde werk van bijvoorbeeld Cobra-kunstenaars en Keith Haring. Zijn verzameling telt meer dan vierhonderd werken en is ondergebracht in het Kröller-Müller Museum. De combinatie van ontwerpen en verzamelen verbindt hem aan het Bonnenfantemuseum: in 2012 toonde het museum een selectie uit zijn verzameling en voorbeelden van zijn meubelontwerpen. Dat is dus ook de mogelijke verklaring voor het feit dat naast ons twee mannen in gesprek zijn en een boek bij de hand houden over Martin Visser, 'vrije geest, verzamelaar'.

Maastricht

Gerard en ik zitten met ons gesprek over de overeenkomsten en verschillen tussen levenskunst en 'gewone' kunst, middenin de thematiek die we ons hebben voorgenomen hier in Maastricht te bespreken: zelfontwikkeling. Aanvankelijk hadden we bedacht dat we dit thema zouden uitdiepen bij het *Drielandenpunt*, in Vaals: de symbolische plek op de grens van drie culturen. De omgang met verschillende culturen is een wezenlijk onderdeel van de ontwikkeling als mens. Zo was dit idee ontstaan. Maar twee dagen voor vertrek naar Limburg stellen we de plannen bij en besluiten we Maastricht in ons reisschema op te nemen. De belangrijkste overweging: dat trekt ons meer, de reis wordt er aantrekkelijker door. Dat is op zich al voldoende reden om de plannen te wijzigen. Bovendien kan in de internationale stad die Maastricht is, het verhaal van culturele ontmoeting en interculturele tolerantie ook heel goed verteld worden. En voor de vergelijking tussen kunst en levenskunst, waar ik in het boekhoofdstuk over zelfontplooiing ook expliciet bij stilsta, biedt een museum zelfs een beter decor dan de uitkijktoren in Vaals.

Bovendien is onze mobiliteit eenvoudiger: na de wandeling over de Gulperberg staat er in Gulpen een bus klaar die ons naar Maastricht kan brengen en dezelfde buslijn kan ons bij terugkeer, één halte verder, net voorbij Gulpen, in de buurt van het Klooster van Wittem afzetten, waar volgens plan zich de volgende aflevering zal afspelen.

Zo komt het dat we met zicht op de Maas en naast de 'raketoren' of de 'koffiepot' - de bijnamen van de toren die de Italiaanse architect Aldo Rossi ontwierp, geheel in lijn met zijn bekende *koffiepercolator* - in gesprek zijn over kunst, levenskunst, cultuur en de ontwikkeling van je zelf.

Schrijverschap en zelfreflectie

In deze aflevering spreken we over mijn schrijverschap en wat schrijven voor mijn zelfontwikkeling doet. Wat we bespreken, is ook precies wat gebeurt in het hier en nu bij het schrijven van dit deel van het achterkantverhaal. "Door te schrijven zie ik ook op papier mezelf terug", vertel ik Gerard. "Schrijven biedt afstand en betrokkenheid tegelijk. Dat gebeurt bij het schrijven bij mij. Dat geeft mij een blik op mezelf en dat stelt mij in

de achterkant van een vertelling

staat om vragen te stellen aan mezelf over mezelf die ik nodig heb om mezelf te ontwikkelen."

Ik hoop dat de luisteraars me hier nog kunnen volgen. Want hoeveel 'mezelven' zijn er eigenlijk in mij actief? In de laatste zin die ik hier uit de aflevering citeer, tel ik al vier keer een verschillende 'mij' of 'me':

- Er is een 'mij' die een bepaalde blik krijgt aangereikt (1)
- In die blik is 'mezelf' zichtbaar (2)
- Dat stelt mij (=1) in staat vragen te stellen over mezelf (=2) aan mezelf (3).
- En die vragen heb ik (=1) nodig om mezelf te ontwikkelen (4).

Dit laatste 'mezelf' omvat het geheel van wie ik ben of wordt en is dus niet dezelfde als de deelpersoon die een vraag stelt of een blik ontvangt. Daarom telt die ook mee.

We zouden ook nog over de 'blik' bij 1 de vraag kunnen stellen wie die blik heeft en of hier nog een andere deelpersoon aan het werk is: wie maakt die blik? Deze heb ik voor het gemak nu maar niet meegeteld: vier keer een verschillend 'mezelf' in één zin lijkt me meer dan genoeg.

Wij en onszelf

Misschien zou Gerard van deze woordelijke analyse opnieuw kunnen zeggen dat het op verbalisme gaat lijken, of op een woordenspel dat los komt te staan van het echte leven. En opnieuw denk ik dat dit gevaar wel op de loer ligt, maar ook hier *niet* aan de orde is. De zin die ik nu fijnmazig heb ontleed op het gebruik van de woorden ik, mij en me probeert namelijk heel precies en genuanceerd te beschrijven hoe de werkelijkheid zich bij mij aandient, in mijn hoofd, in mijn bewustzijn. Ik denk dat ik daarin niet uniek ben. Wat ik in die zin zeg over mijn eigen blik op mezelf waarover ik weer vragen aan mezelf stel, is mogelijk een beschrijving van hoe het bij ons allemaal werkt, of zou kunnen werken. Wij en onszelf, het is een voortdurend spel van zien en gezien worden.

Wij zijn immers allemaal voortdurend met onszelf in de weer. Soms kijken we op een afstandje naar onszelf en hebben soms ook een oordeel over onszelf paraat. Want wat we zien van onszelf bevalt ons wel of niet. Soms denken we een tikje verder, en zijn we, nog los van het oordeel, op zich al blij dat we zo naar onszelf kijken en onszelf aldus de maat nemen. We kunnen zelfs trots zijn op ons kritisch vermogen waarmee we ons eigen doen en laten onder de loep kunnen nemen, en erbij denken: je kunt het ook laten, maar ik neem de moeite tenminste.

En zo stapelen we in een mum van tijd in ons eigen hoofd inderdaad allerlei verschillende 'zelden' op elkaar. Zo zitten we nu eenmaal in elkaar. Maar de vraag is natuurlijk: zien we werkelijk wat we doen? En doen we genoeg met dit vermogen gelaagd naar onszelf te kijken? Maken we voldoende gebruik van deze bijzondere vaardigheid onszelf te leren kennen? Benutten we dit instrument bij de ontwikkeling van onszelf?

Wat zelfontwikkeling nodig heeft

Waarom besteed ik hier nu zoveel aandacht aan? Daar heb ik vier overwegingen bij. De *eerste* overweging is dat ik met de uitgewerkte voorbeeldzin concreet probeer te maken wat zelfontwikkeling in de kern lijkt te zijn. Met concreet bedoel ik: via een voorbeeld laten zien. Want zelfontwikkeling is 'je zelf' voortdurend bevragen, testen, uitdagen, beschouwen, bewerken en zonodig met anderen bespreken, zodat je steeds beter doorkrijgt hoe de dingen in jouw leven en in jouw 'zelf' werken. Dat inzicht lijkt me een belangrijke bouwsteen van zelfkennis, waar, zoals Socrates ons voorhoudt, alle wijsheid mee begint. Het goede leven stoelt op een reëel beeld van wie jij bent en bezig bent te worden. Heb je een goed beeld van je eigen ontwikkeling?

De *tweede* reden is dat het voorbeeld kan laten zien hoe ongelooflijk genuanceerd en fijnmazig het spel van jezelf en van je zelfontwikkeling eigenlijk is. Dit onderwerp leent zich niet voor 'grote stappen, snel thuis'. Wie een postzegelverzameling beheert, kan dat niet met tuingereedschap doen. Wie zichzelf wil beheren, heeft een loep, een pincet en zachte handschoenen nodig. Zelfontwikkeling vergt fijnzinnige instrumenten, dat is niet anders. Dergelijk instrumentarium is niet zomaar beschikbaar, het vergt tijd en aandacht om ze te verwerven en op jouw eigen leven afgestemd te krijgen. Want de instrumentenset is ook weer per persoon verschillend, zoals de eigen ontwikkeling onvergelijkbaar is met die van anderen.

de achterkant van een vertelling

De *derde* overweging om hier uitvoerig bij stil te staan, is dat het genuanceerde proces van zelfontwikkeling ook precies aan de orde is in dit hele 'achterkantverhaal'. Bij de inleiding van dit achterkantverhaal heb ik geprobeerd duidelijk te maken dat er in ons leven altijd een onderlaag meespeelt, een niet-verteld verhaal, een onbesproken grondtoon. Ik denk dat het belangrijk is voor jezelf te proberen vast te stellen welke achterkantvertelling in jouw leven meeloopt - omdat dit de ontwikkeling van jezelf ten goede komt.

Naarmate dat beter lukt, trek je het leven dichter naar jezelf toe, voel je je meer vrij en krijgt het goede leven ook voor jou meer en meer betekenis. Dat is wat de Zwitserse denker Peter Bieri over zelfontwikkeling schrijft. Hij spreekt van *Bildung*. Dit is waar Gerard en ik bij het Bonnefantenmuseum over spreken. Het is misschien wel één van de allerbelangrijkste aanwijzingen voor het goede leven. En dat is dan ook de *vierde* overweging om er hier uitvoerig bij stil te staan. Dit punt zal ook een rol spelen in het sluitstuk van de hele radiovertelling, op het eind van aflevering 7. Maar voor we zover zijn, bezoeken we nog het Klooster in Wittem waar we onze pelgrimage door het Limburgse land zullen afronden alvorens we tenslotte terugreizen naar Utrecht Centraal.

Een ontwikkeld mens kan zich verzoenen

Nu ik dit vijfde deel van het achterkantverhaal schrijf, is het 5 mei. Precies zeventig jaar geleden is ons land officieel bevrijd. De herinnering aan de conversatie bij het Bonnefantenmuseum vermengt zich daardoor met flarden van het gesprek over vrijheid dat we op de Gulperberg voerden. En daar doorheen vlechten zich de 4- en 5-mei-verhalen die nu in de krant en op tv worden verteld. Onze vrijheid is dagelijks in het geding als wij ons de vraag stellen: wie ben ik en wat is het leven dat ik leid? Caro Emerald, zangeres met wereldfaam en geboekt voor optredens op bevrijdingsfestivals, hoor ik 's avonds in het Journaal zeggen: "Ik wéét het niet, maar ik dénk dat als je geen vrijheid hebt, je eigenlijk niets hebt." Is daarmee alles gezegd?

Dochter van...

Indrukwekkend vind ik het gesprek op 4 mei van Jeroen Pauw met Jeanne Diele-Staal, als gast betiteld met 'dochter NSB'er'. Dat is bijna onheus, want ze is veel meer dan 'de dochter van', zoals dat voor iedereen geldt en zeker ook voor haar, mogen we uit haar eigen verhaal opmaken. Deze vrouw, geboren in 1938, toont zich een voorbeeld van wat Peter Bieri 'de ontwikkelde mens' noemt. Dat is volgens deze filosoof-romancier iemand "die kennis heeft van zichzelf en kennis heeft van dat inzicht", zo horen we Ellen Pieters voorlezen bij het begin van deze aflevering.

Jeanne Diele-Staal bij Pauw vertelt dat haar vader in de oorlog de keuze heeft gemaakt zich aan te sluiten bij de NSB. Hij moest als landwachter meelopen met een razzia, waarbij een joods gezin is opgepakt. Dat gezin "is niet meer teruggekomen". Dat ontdekte ze in 2000 in het Nationaal Archief in Den Haag. Ze is daar op onderzoek uitgegaan, omdat haar eigen kinderen haar hadden duidelijk gemaakt dat ze dingen bij hun moeder zagen die ze niet vonden passen bij haar karakter of wie ze eigenlijk is.

Wie ben ik?

Dit stukje van haar verhaal is op zichzelf al de moeite van het vermelden waard. De liefde tussen moeder en kinderen die hieruit spreekt, kan me ontroeren nu ik erover schrijf: hoeveel genegenheid en aandacht zal er voor elkaar zijn, in haar gezin, als de omgang met elkaar zo zorgvuldig en fijnmazig kan zijn dat de nuance wordt opgemerkt van het verschil tussen wat zij doet en hoe zij als mens door haar kinderen wordt gekend. Hoe vaak denken we niet dat iemands gedrag samenvalt met wie hij als mens is? Een rotantwoord maakt iemand dan tot een rotzak. We kunnen ook denken: het antwoord is rot, maar een rotmens hoeft het niet te zijn. Van het inzicht dat gedrag en mens niet precies hoeven samenvallen, maken Jeanne's kinderen gebruik. Dat zegt veel over de kwaliteit van hun moeder-kind-relatie.

Die kwaliteit komt ook tot uitdrukking in de manier waarop Jeanne de waarneming van haar kinderen verwerkt. Ze ontkent eerst wat haar dochters zeggen. "Nee, ik ben zo", maar blijktbaar is er later voldoende reden om daar toch aan te twijfelen en gaat ze in Den Haag op archiefonderzoek uit. Ze wil het verhaal van haar vader leren kennen, opdat ze zichzelf beter leert begrijpen. Wat ze ontdekt, maakt haar niet blij. "Toen heb ik echt

de achterkant van een vertelling

gezegd: 'Moordenaar! Ze hadden je levenslang moeten geven.' Toen ben ik zó boos geweest."

Van boos naar verzoening

Op dat moment waren haar ouders al overleden. Ze kon hen dus niks meer vragen of zeggen. "Die boosheid zat in me en die wilde ik dus toch kwijt. Want het is je vader. Dus ik kreeg een loyaliteitsprobleem." Ze heeft, wat wij noemen, een foute vader, wordt letterlijk betiteld als 'dochter NSB'er', maar blijft zien dat het wel haar vader is en altijd zal blijven en dat ze als kind loyaal wil zijn aan wie zij haar leven te danken heeft. Hoe kan ze in het reine komen met een man die een foute keuze had gemaakt en altijd haar vader zou blijven?

Met die kwestie rondt ze het gesprek met Jeroen Pauw af, op een bijzondere manier. Wanneer ze dit zegt, doorzie ik de kracht waarmee zij al tijdens het hele gesprek over haar kwetsbare verleden en haar gewetensvragen heeft kunnen spreken. Vol bewondering zie ik nu hoe ze haar persoonlijke worsteling weet om te bouwen in een levensvraag die haar de ruimte biedt voor een uitweg uit het loyaliteitsprobleem waarin ze zichzelf geplaatst weet. Ze stelt zichzelf de vraag: "Hoe verzoen ik me nou met een vader die dát gekozen heeft, en hoe verzoen ik me met het feit dat ik er een kind van ben; en ook, eigenlijk: hoe verzoen ik me met mezelf, met dat schamen en het schuldgevoel?"

Zelfinzicht

Uiteraard speelt haar vader een rol in wie ze is, wat ze ervaart en hoe ze leeft, maar per saldo komt ze uit bij zichzelf. Ze heeft ontdekt, mogen we uit haar laatste vraag afleiden, dat ze in zichzelf en met zichzelf tot verzoening moet komen. Het is een innerlijke strijd, per saldo; meer dát dan een strijd met haar vader.

Mogelijk heeft Jeanne Diele-Staal geen enkel idee wat Peter Bieri allemaal heeft geschreven. Misschien kent ze zijn romans onder het pseudoniem Pascal Mercier ook niet. En zeer waarschijnlijk kent Peter Bieri haar niet, hij zal haar nooit hebben ontmoet. Maar op een bepaalde manier lijkt hij haar tóch te kennen, zou je denken als je de woorden hoort die hij in zijn lezing over *Bildung* gebruikt en waarmee Ellen aflevering 5 van de radiovertelling afrondt: "De ontwikkelde mens is iemand die weet heeft van de breekbare verscheidenheid in zijn binnenste en geen sociale identiteit klakkeloos aanneemt. Omdat hij zich beter kan uitdrukken is hij in staat zijn zelfbesef telkens verder te verdiepen en uit te breiden, in de wetenschap dat dat nooit ophoudt, aangezien er niet zoiets bestaat als komen tot de kern van het zelf."

Het blijft maar komen

Wat moeten we ongelooflijk blij zijn met ons jaarlijkse moment van nationale herbezinning, herinnering en herdenken. Het gevecht met onszelf voeren we elke dag. Dat blijft maar komen, als golven op het strand. Je eigen verleden en het verleden van de mensen die je dierbaar zijn en met wie je hebt samengeleefd, zit vol munitie voor een goed gesprek met jezelf. Een oorlogsverhaal over leven en dood kan daarvoor de ingrediënten aandragen, ook als ze uit een ver verleden komen, maar de innerlijke strijd is van iedereen, van alle tijden en van alledag.

Lukt het ons met ons eigen verleden in het reine te komen en te blijven zien dat vergissen menselijk is, dat fouten onvermijdelijk zijn en dat per saldo de vraag overblijft: hoe kan ik dit benutten voor de ontwikkeling van mezelf tot een betere versie van mezelf?

Gerard heeft me eerder in de serie al eens gevraagd of leeftijd een rol speelt in de zoektocht naar het goede leven. Levenservaringen doen er toe, antwoordde ik, omdat ze een bron zijn waaruit je put in het vormgeven van wie je bent en hoe je leeft. Ook van die gedachte is Jeanne Diele-Staal een voorbeeld. Maar op dezelfde dag, de 4e mei, heb ik een jong meisje leren kennen die me eraan herinnert dat ook op jonge leeftijd rijke inzichten al kunnen doorbreken. Ook zij is bij Pauw te gast, omdat ze eerder die avond op de Dam haar winnende 4 mei-gedicht heeft voorgelezen.

De inhoud van haar gedicht raakt op een wonderlijke manier de kern van wat Gerard en ik bespreken bij het Bonnefantenmuseum naar aanleiding van Bieri's filosofie: hoezeer de ontmoeting van andere culturen en andere levens, je kan laten inzien dat er alternatieven zijn voor de wijze van bestaan die jij jezelf hebt aangemeten. En hoezeer jouw bestaanswijze mede door je 'toevallige' plaats van geboorte is bepaald. Gaat daar Jeannes verhaal ook niet over? In *de Volkskrant* lees ik vanochtend in een interview met de

de achterkant van een vertelling

Israëliische schrijver David Grossman een uitspraak die in een paar woorden zegt waar het op staat: "Het is belangrijk om het evenwicht te vinden tussen eigenwaarde en tolerantie voor anderen."

Daarover gaat de 'Dichter bij 4-mei'-inzending van Isa Hamerlinck, de 14-jarige scholiere uit Zeeland die op de Dam en bij Pauw haar gedicht met jonge blijmoedigheid uitspreekt:

HET BLIJFT MAAR KOMEN

Het is ons verteld, zoals de zee zo veelzijdig
Goed of kwaad, hoe je het ook bekijkt
Wij weten wat jij hebt gedaan
Maar wat als, wat als wij daar hadden gezeten
Hadden wij het dan ook zo gedaan

Zoveel vragen voor je, maar het kan niet meer
Ik kan ze niet meer stellen, het heeft nooit gekund
Maar wat als, wat als het had gekund
Had ik dat dan gedaan, had ik dat gewild
Wat als mijn vragen beantwoord zouden zijn

Zou ik dan teleurgesteld zijn, of juist niet
Steeds meer vragen, ze blijven maar komen
Net als de duinen maar blijven groeien

ISA HAMERLINCK

